

NOTATKI FAUNISTYCZNE

Ptaki

Bogumiła Olech

ROZPOZNAWANIE GNIAZD JASTRZĘBIA *ACCIPITER GENTILIS*, MYSZOŁOWA *BUTEO BUTEO*, TRZMIEŁOJADA *PERNIS APIVORUS* I ORLIKA KRZYKLIWEGO *CLANGA POMARINA* PRZY OBSERWACJI Z ZIEMI – DOŚWIADCZENIA Z KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Gniazda średniej wielkości leśnych ptaków drapieżnych pod względem lokalizacji i konstrukcji pozornie są do siebie podobne. Istniejące w krajowej literaturze opisy tych gniazd są dość ogólne (np. Gotzman i Jabłoński 1972) i nie pozwalają na ich identyfikację szczególnie, że ich wygląd zmienia się w miarę upływu sezonu lęgowego. Dokładniejsze opisy gniazd można znaleźć w pracy kompilacyjnej Hordowskiego (2019), który na podstawie bogatej literatury światowej opisuje szczegółowo konstrukcję gniazd, ale nie uwzględnia ich zmienności w sezonie lęgowym. W literaturze obcojęzycznej pojawił się ostatnio amerykański przewodnik, w którym opisano cechy gniazd (McFarland *et al.* 2021), ale w warunkach Polski przewodnik nie ma zastosowania. Stwierdzano też naprzemienne użytkowanie gniazd przez ptaki drapieżne (Nikiforow 1989), co komplikuje ich identyfikację. Utrudnia to rozpoznanie właściciela bez bezpośredniej obserwacji ptaka, a to nie zawsze okazuje się łatwe.

W poszukiwaniu cech kluczowych lub kombinacji cech, pozwalających na rozpoznanie gospodarza gniazda przy obserwacji z ziemi, bez wspinania się i kontroli zawartości gniazd, przeanalizowano opisy ponad 1 300 gniazd czterech gatunków: jastrzębia *Accipiter gentilis*, myszołowa *Buteo buteo*, trzmiełojada *Pernis apivorus* i orlika krzykliwego *Clanga pomarina* kontrolowanych w Kampinoskim Parku Narodowym w latach 1980-1998. Jak się okazało, przynajmniej w warunkach Kampinoskiego Parku Narodowego (KPN) zmianę użytkownika gniazda spotykano rzadko (tab. 1). Pośród kontrolowanych gniazd, 82% zajętych było tylko jeden raz, a wśród 274 gniazd zajmowanych dwa lub więcej razy tylko 24% miało więcej niż jednego właściciela. Wyjątkiem był myszołów, który dość często zasiedlał gniazda po jastrzębiu. W przypadku pozostałych dwóch gatunków wniosek obarczony jest niewielką liczbą analizowanych gniazd.

Tab. 1. Gniazda zajmowane dwa i więcej razy i ich użytkownicy w KPN w latach 1980-1998. Objaśnienia: AcG – *Accipiter gentilis*, But – *Buteo buteo*, PeA – *Pernis apivorus*, AqP – *Clanga pomarina*

Table 1. Nests occupied at least twice and nesting species in the Kampinos National Park (KPN) in 1980-1998. Description: AcG – *Accipiter gentilis*, But – *Buteo buteo*, PeA – *Pernis apivorus*, AqP – *Clanga pomarina*, po AcG – the nest of *Accipiter gentilis* occupied by a given species during next breeding season etc. (1) – Species, (2) – Total

Gatunek (1)	po AcG	po But	po PeA	po AqP	Razem (2)
AcG	88	0	0	0	88
But	60	113	0	0	173
PeA	1	2	4	0	7
AqP	2	0	0	4	6
Razem (2)	151	115	4	4	274

Gniazdo w okresie cyklu lęgowego zmienia swój wygląd w zależności od gatunku, który je użytkuje. Opis tych zmian jest pomijany w literaturze, a cechy te w przypadku wymienionych gatunków stale się powtarzają. Obserwacje prowadzone w Kampinoskim PN na dużej próbie pozwalają je usystematyzować i opisać jako cechy identyfikacyjne. Mogą one być z powodzeniem wykorzystane w pracach terenowych do oznaczania gatunku zasiedlającego gniazdo. Analizie poddano:

- termin budowy lub poprawienia gniazda,
- materiał użyty do budowy jego podstawy,
- wygląd gniazda w kolejnych miesiącach,
- zachowanie dorosłych ptaków przy gnieździe,
- ślady pozostawione przez pisklęta przy gnieździe.

Na tej podstawie opisano zmiany zachodzące w kolejnych miesiącach sezonu lęgowego (luty-sierpień) w wyglądzie gniazd oraz pewne cechy zachowania ptaków, na które należy zwrócić uwagę, aby móc wnioskować o gatunku zajmującym dane gniazdo (tab. 2).

Przy pewnej wprawie i „opatrzniu” obserwatora cechy opisane w tab. 3 są stosunkowo łatwo wykrywalne w gniazdach tegorocznych i w starych poprawianych, w których nie nastąpiła zmiana właściciela. Trudności występują, jeśli nastąpiła zmiana właściciela gniazda lub zajęte gniazdo zostało znalezione po wcześniejszym stracie lęgu oraz kiedy gniazdo nie jest nowe i obecnie nie jest zajęte.

Tab. 2. Opis zmienności gniazd jastrzębia *Accipiter gentilis*, myszołowa *Buteo buteo*, trzmiełojada *Pernis apivorus* i orlika krzykliwego *Clanga pomarina* – w przebiegu sezonu lęgowego

Table 2. Variability of the nests of the Eurasian Goshawk *Accipiter gentilis*, Common Buzzard *Buteo buteo*, European Honey Buzzard *Pernis apivorus*, and the Lesser Spotted Eagle *Clanga pomarina* – through the breeding season. (1) – Species, (2) – February, (3) – March, (4) – April, (5) – May, (6) – June, (7) – July, (8) – August

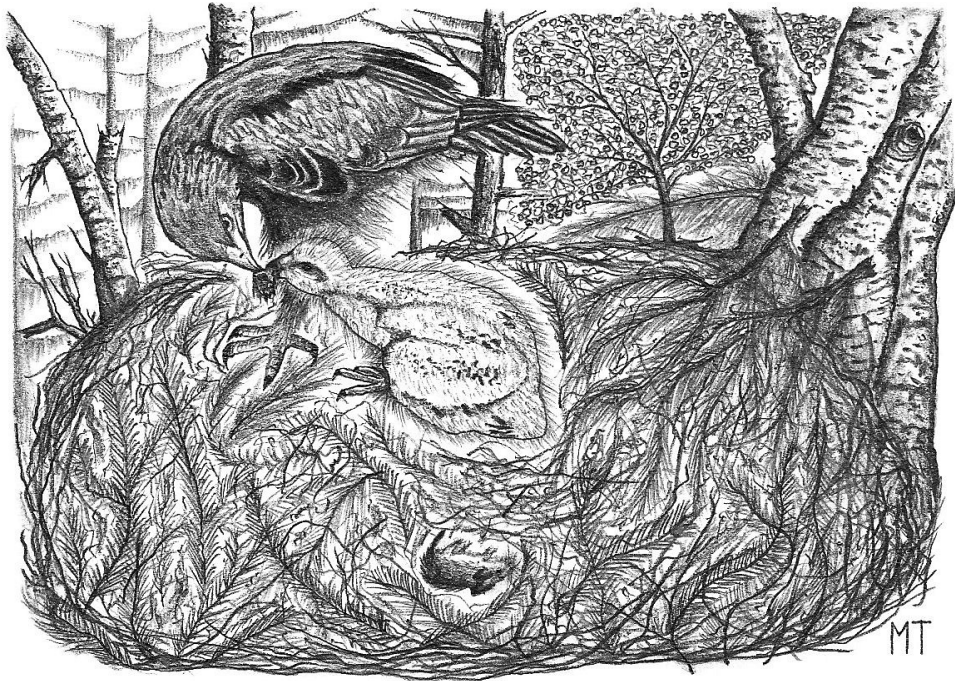
Carunek (1)	Luty (2)	Marzec (3)	Kwiecień (4)	Maj (5)	Czerwiec (6)	Lipiec (7)	Sierpień (8)
<i>Accipiter gentilis</i>	Nowo budowane gniazdo: szeroka zbirnowa podstawa. Stare gniazdo: lekko poprawiane w słoneczne dni. Często zachowanie godowe i luty dorosłych piskląt, eksponowane siedzenie samca przy gnieździe. Reakcja głosowa na obserwatora z daleka.	Gniazdo gotowe w połowie marca. Nowe: wysoka i szeroka luźna konstrukcja ze stosunkowo cienkich i długich, zwisających gałązek. Poprawiane gniazdo: nadbudowane warstwą luźną sznurową wewnątrz cienkich gałązek, często zwisających z gniazda. Nigdy nie ma zielonych elementów w podstawie gniazda. Zielone wysięczki nie widać z ziemi. Na wierzchu gniazda (i/lub na ziemi) pojawiają się pojedyncze bezwobiałe krótkie pióra puchowe samicy (< 2 cm). W pobliżu gniazda nie zawsze oskuby prakół (gołąb). Głos alarmowy samicy, rzadziej samca, za obserwatozem, nigdy nad gniazdem	Nadzi nie widać zielonej wysięczki gniazda. Samica występuje bardzo twarde, nie opuszcza gniazda nawet przy stukaniu w pień drzewa. Przez luźny materiał gniazda widać jej ogon – stałe - oprócz godzin południowych. Pojedyncze oskuby gołębi w pobliżu gniazda, ale również może ich nie być, często łokci samicy na ziemi. Podczas całej inkubacji cisa przy gnieździe	Zaczyna być wyraźnie widoczna zielona wysięczka gniazda. Dorosłe krzyczą na widok obserwatora w czasie lęczenia się piskląt (5-6 dni w pierwszej połowie maja), potem pojedyncze oskuby (pióra czyste, nie posklepane), pojawiają się drobne pobielenia	Na bokach gniazda dużo świeżej zielonej wysięczki i puch juvenalny. Widac młode (płaska głowa, niebieska tęczówka). Pod gniazdem bywają białawe wypłuki z piórami i resztki pokarmu (dopiero kiedy młode dostają całe ofiary). Dużo drobnych pobieleni na dużej powierzchni. Nadzi cisa aż do wylotu z gniazda. Po wylocie młode wabą dwusylabowym głosem przechodzącym w falset, ale najczęściej cisa	Gniazdo puste, płaskie, ubite, urkane białym puchem juvenalnym. Pod gniazdem kości prakół młode są karminione na gnieździe), cisa	Cicho, pusto, na ziemi wyschnięte wypłuki z sierścią
<i>Buteo buteo</i>	Gniazda jeszcze nie są budowane, w starych nie widac poprawy. Dorosłe puki krzyczą nad obserwatozem.	Gniazdo budowane lub poprawiane. Materiał krótszy i nieco grubszy, niż u jastrzębi. W nowych gniazdach zielone gałązki sosny spotyka się wbudowane i jako wysięczka, i w podstawie gniazda. Dorosłe odzywają się nad obserwatozem	Pojedyncze pióra puchowe samicy na gnieździe (i/lub ziemi) są czyste białe, długie (> 3 cm), powisujące. Widac zieloną wysięczkę, samica najczęściej sama opuszcza gniazdo na widok obserwatora, oba ptaki krążą nad gniazdem i krzyczą	Bez zmian. Bez wypłuków, pobielenia pod gniazdem większe niż u jastrzębi. Dorosłe nadal głono reagują na obserwatora.	Widoczna zielona wysięczka gniazda, ale na ogół mniej obłita niż u jastrzębi. Czasem widac młode na gnieździe (niepłaska głowa, czarne tęczówki). W miarę dorastania młodych, pod gniazdem pojawiają się wypłuki (ciemne, z sierścią) i pojedyncze oskuby gołębi (często zlepione pióra - może oskubana padlina?). Bywa reakcja głosowa dorosłych na obserwatora. Młode wabą w gnieździe jednosylabowym wysokim głosem, dość często, także słysząc nadchodzącego człowieka	Gniazdo płaskie. Na ziemi ciemne wypłuki z sierścią,	Cicho, pusto, na ziemi wyschnięte wypłuki z sierścią

cd. tabeli na następnej stronie

cd. tabeli

<i>Fernis aphorus</i>	Stare gniazdo zbudowane ntegdy przez trzmielojada zwykle niewielkie.	Bez zmian	Bez zmian	Stare gniazdo moze wygladać na niezajete lub jest lekko poprawione pojedynczymi gałkami z liśćmi. Nowe gniazdo: niewielkie, zbudowane z gałzek z zielonymi liśćmi. Od pokowy miesiaca incubacja. Płora puchowe samicy krótkie (<2 cm), brązowo obrzezane, na ziemi lub na gnieździe. Samica wyglada z gniazda (oko żółte) i daje się wypłoszyć stukaniem w pięć, zwykle siada obok. Brak reakcji głosowej na obecność obserwatora.	Niewiele dowodów na zajęcie gniazda, czasem widać gałki z liśćmi. Brak pobiecia pod gniazdem, czasem male ciemne ślady. Młode ze złoym puchem na głowie i czarnymi oczami. Na ziemi rozgrzebane liście - ślady zerwania, czasem plastyr dzikich pszczoł.	Wylot w polowie miesiaca, nadal niewiele śladów pod gniazdem. Brak reakcji głosowej na obecność obserwatora.
<i>Clanga pomarina</i>	Stare gniazdo nieduże, pojedyncze gałki na gnieździe z suchymi liśćmi.	Bez zmian	Bez zmian	Stare gniazdo pokrywy na ziemi pod gniazdem - brązowe z białym, zaosrzone, trojkatne, z ciemną stroną. Wysiadująca samica cicho opuszcza gniazdo na widok obserwatora.	Gniazdo wyraźnie poprawione gałkami z zielonymi liśćmi. Zdarzają się dość duże pojedyncze gałki na gnieździe. Puch juvenalny. Pobiedna pod gniazdem duże i duże, także reszki pokarmu i pokrywy dorosłych ptaków. Puch zachowują się cicho przy gnieździe.	Nejęzycznej jeden duży młody dobrze widoczny, robi wrażenie "za dużego" na male na ogół gniazdo. Dużo puchu juvenalnego. Na ziemi reszki pokarmu, rzadko wypluwki. Ptaki zachowują się cicho przy gnieździe.

Rys. M. Turzański

Prawidłowe określenie właściciela gniazda jest najpewniejsze, jeśli uda się zaobserwować dorosłe ptaki przy gnieździe lub w jego pobliżu, choć jak wynika z opisu, w pewnych okresach mimo długiego oczekiwania jest to prawie niemożliwe. Przy planowaniu badań należy więc uwzględnić, że wykrywalność poszczególnych gatunków jest różna w różnych momentach sezonu lęgowego (patrz szczególnie jastrzab i trzmielojad). Poza tym przy dużych zagęszczeniach

myszołowów, które głośno reagują na obserwatora prawie przez cały sezon, rozpoznanie gatunku prawdziwego właściciela gniazda bywa zawodne. Dlatego opisany powyżej wygląd gniazd i zachowanie ptaków, zmieniające się w trakcie sezonu lęgowego, a szczególnie podane powyżej zestawienie cech diagnostycznych pozwalają na identyfikację gatunku i podnoszą efektywność obserwacji oraz skracają czas pobytu obserwatora przy gnieździe.

Tab. 3. Cechy kluczowe - obecność zielonych liści lub igieł w podstawie gniazda - przy odróżnianiu gniazd jastrzębia *Accipiter gentilis*, myszołowa *Buteo buteo*, trzmielojada *Pernis apivorus* i orlika krzykliwego *Clanga pomarina* – objaśnienia skrótów jak w tab. 1

Table 3. Key features – presence of green leaves/coniferous needles in the nest base – enabling identification of the nests of the Eurasian Goshawk *Accipiter gentilis*, Common Buzzard *Buteo buteo*, European Honey Buzzard *Pernis apivorus*, and the Lesser Spotted Eagle *Clanga pomarina* – abbreviations as in Table 1. (1) – Key features, (2) – Twigs with leaves in the entire nest structure, (3) – Fresh pine twigs with green needles in the entire nest structure, (4) – Nest trimming with a high vertical layer of thin, drooping twigs without green, (5) – No, (6) – Yes

Cechy kluczowe (1)	AcG	But	PeA	AqP
Gałązki z liśćmi w konstrukcji całego gniazda (2)	Nie (5)	Nie (5)	Tak (6)	?
Świeże gałązki sosny z zielonymi igłami w konstrukcji całego gniazda (3)	Nie (5)	Tak (6)	Nie (5)	?
Wykończenie gniazda wysoką ażurową warstwą cienkich, zwisających gałązek bez zielonego (4)	Tak (6)	Nie (5)	Nie (5)	Nie (5)

Prawidłowe określenie właściciela gniazda jest najpewniejsze, jeśli uda się zaobserwować dorosłe ptaki przy gnieździe lub w jego pobliżu, choć jak wynika z opisu, w pewnych okresach mimo długiego oczekiwania jest to prawie niemożliwe. Przy planowaniu badań należy więc uwzględniać, że wykrywalność poszczególnych gatunków jest różna w różnych momentach sezonu lęgowego (patrz szczególnie jastrząb i trzmielojad). Poza tym przy dużych zagęszczeniach myszołowów, które głośno reagują na obserwatora prawie przez cały sezon, rozpoznanie gatunku prawdziwego właściciela gniazda bywa zawodne. Dlatego opisany powyżej wygląd gniazd i zachowanie ptaków, zmieniające się w trakcie sezonu lęgowego, a szczególnie podane powyżej zestawienie cech diagnostycznych pozwalają na identyfikację gatunku i podnoszą efektywność obserwacji oraz skracają czas pobytu obserwatora przy gnieździe.

Literatura

- Gotzman J., Jabłoński B. 1972. Gniazda naszych ptaków. PZWS, Warszawa.
- Hordowski J. 2019. Gniazda i lęgi ptaków Polski. Ptaki szponiaste i sokoły Accipitriformes, Falconiformes. Fascykuł 5.
- McFarland C., Monjello M., Moskowitz D. 2021. Peterson Field Guide to North American Bird Nests. Houghton Mifflin Harcourt Boston New York.
- Nikiforov M. E., Âmninski B. V., Škârov L. P. 1989. Pticy Bâlorusi, opredelitel' gnezd i âj. Minsk.

Adres autora:

e-mail: bogumila222@gmail.com

IDENTIFICATION OF THE NESTS OF THE EURASIAN GOSHAWK *ACCIPITER GENTILIS*, COMMON BUZZARD *BUTEO BUTEO*, EUROPEAN HONEY BUZZARD *PERNIS APIVORUS*, AND THE LESSER SPOTTED EAGLE *CLANGA POMARINA* BY VISUAL OBSERVATION FROM THE GROUND – EXPERIENCE FROM THE KAMPINOS NATIONAL PARK

Summary

Key features of the nests of four species of birds of prey during the breeding season were compared in this study. These features enable species identification without looking into the nest and/or in the absence of nesting birds.

Keywords: Accipitriformes, nest, breeding season, structure changes.

Received – October 2022, accepted – July 2023

Marek Murawski

DRUGIE STWIERDZENIE SKOWROŃCZYKA KRÓTKOPALCOWEGO *CALANDRELLA BRACHYDACTYLA* NA NIZINIE MAZOWIECKIEJ

W dniu 10 XII 2022 prowadzono obserwacje terenowe w urozmaiconym krajobrazie rolniczym Wysoczyzny Ciechanowskiej, pomiędzy Ciechanowem i Przasnyszem. Obszar ten stanowią głównie pola uprawne na żyznych glebach, z dużą mozaiką upraw, małej i średniej wielkości działkami rolnymi oraz falistą linią terenu. Obserwacje polegały na punktowym przeglądaniu terenu przez lornetkę i przejściu podczas wędrówek wybranymi transektami, wyznaczonymi wzdłuż